

УДК 378.147:629.5.072.8(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-1.36>**О. Б. Даниленко**кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри навігації і управління судном
Дунайського інституту
Національного університету «Одеська морська академія»

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ

У статті представлено узагальнення результатів аналізу традиційної практики підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності у вищих навчальних закладах морського профілю, який проводився на основі опитування курсантів (студентів) Національного університету «Одеська морська академія» (разом із Дунайським інститутом Національного університету «Одеська морська академія»), Херсонської державної морської академії, Київської державної академії водного транспорту Державного університету інфраструктури та технологій. Автором зазначено, що для з'ясування стану сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності можна обрати, відповідно до її структури, потребнісно-мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, когнітивний, професійно-особистісний і практичний критерії. Для отримання кількісних параметрів за кожним із показників визначених критеріїв використано методику Т. Дубовицької (інтерес до професії, рівень професійної спрямованості), методику визначення мотивації навчання (В. Каташев), методику «Діагностика рівня вимогливості до себе» (О. Зуброва), опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д. Голанда, методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча в модифікації Д. Леонтьєва для вивчення рівнів структури системи ціннісних орієнтацій, тест сенс-життєвих орієнтацій (СЖО), розроблений Д. Леонтьєвим для визначення загального показника свідомості життя, а також результати письмового й усного опитування, виконання тестів, метод спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної діяльності й морської практики тощо. Результати дослідження стану сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності в умовах традиційної системи навчання дали змогу зробити висновок про наявність певних резервів щодо вдосконалення процесу професійної підготовки фахівців з навігації й управління морськими суднами та поліпшення якості його результатів. Це актуалізує потребу в обґрунтуванні концептуальних основ і розробленні системи неперервної професійної підготовки майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах, а також проектуванні технології її впровадження.

Ключові слова: майбутні судноводії, готовність до професійної діяльності, критерії й показники сформованості готовності, фахівці з навігації й управління морськими суднами, неперервна професійна підготовка.

Постановка проблеми. Результати аналізу наукових публікацій з проблеми підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності дозволяють зробити висновок, що існує нагальна потреба в оновленні традиційної системи професійної підготовки цих фахівців. Це пов'язано з низкою чинників. Ідеться про вплив глобалізаційних процесів на сучасну судноплавну галузь, ефективність функціонування якої залежить від якості підготовки судноводіїв, а також посилення уваги світової спільноти та міжнародних морських організацій до безпеки судноплавства, яка суттєво залежить від кваліфікації фахівців з навігації й управління морськими суднами. Розробленню науково-методичних рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх судноводіїв має передувати моніторинг цього процесу. З огляду на вагоме значення, мають результати аналізу практики підго-

товки майбутніх фахівців з навігації й управління морськими суднами у ВНЗ морського профілю. Виконання цього завдання є важливою передумовою для обґрунтування системи неперервної професійної підготовки майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти проблеми підготовки фахівців водного та морського транспорту були предметом уваги К. Ткаченка [1] (дослідження проблем системи підготовки фахівців водного та морського транспорту), С. Волошинова [2] (особливості застосування системного підходу до алгоритмічної підготовки судноводіїв в умовах інформаційно-комунікаційного середовища), Л. Герганова [3] (концептуальні засади професійного навчання кваліфікованих працівників морського профілю на виробництві), О. Дягилової [4] (особливості підготовки науково-педагогічних працівників вищих

навчальних закладів морського профілю в контексті розвитку науково-дослідницького середовища), А. Погодаєвої [5] (моніторинг професійної підготовки фахівців морського профілю з погляду компетентнісного підходу). У працях інших авторів розкривалися й інші аспекти проблеми вищої школи морського профілю. Проте в науковій періодиці бракує сучасних досліджень, що висвітлюють якість підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності в умовах традиційної системи навчання.

Метою статті є узагальнення результатів аналізу традиційної практики підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності у ВНЗ морського профілю.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування якості підготовки майбутніх судноводіїв до професійної діяльності проведено опитування курсантів Національного університету «Одеська морська академія» (разом із Дунайським інститутом Національного університету «Одеська морська академія»), Херсонської державної морської академії, Київської державної академії водного транспорту Державного університету інфраструктури та технологій. З урахуванням кількості курсантів (студентів) денної форми навчання, що навчалися на випускному курсі, під час констатувального етапу експерименту опитано 228 майбутніх судноводіїв. Оцінювання рівня сформованості готовності до професійної діяльності майбутніх судноводіїв відбулося відповідно до визначених критеріїв (*потребнісно-мотиваційного, ціннісно-орієнтаційного, когнітивного, професійно-особистісного та практичного*).

Для отримання кількісних параметрів за кожним із показників визначених критеріїв використано методику Т. Дубовицької (інтерес до професії, рівень професійної спрямованості), методику визначення мотивації навчання (В. Каташев), методику «Діагностика рівня вимогливості до себе» (О. Зуброва), опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д. Голанда, методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча в модифікації Д. Леонтьєва для вивчення рівнів структури системи ціннісних орієнтацій, тест сенс-життєвих орієнтацій (СЖО), розроблений Д. Леонтьєвим для визначення загального показника свідомості життя, метод спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної діяльності й морської практики, результати письмового та усного опитування, виконання тестів, письмове розв'язування ситуаційних завдань, контрольних і практичних робіт, а також метод спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної діяльності й морської практики тощо. Потім отримані числові значення узагальнювалися й оброблялися за допомогою комп'ютерної програми «IBM® SPSS Statistics®».

Для уявлення про стан готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності побудовано по дві таблиці для кожного критерію. В одній подано розподіл за рівнями (*першим (репродуктивним), другим (продуктивним) і третім (творчим)*) сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності за показниками кожного критерію (кількість курсантів на кожному рівні, частка від 100% у відсотках), авіншій—середнєзначення сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності за показниками кожного критерію (у балах).

Так, наприклад, стан готовності майбутніх судноводіїв першого (бакалаврського) рівня вищої освіти до професійної діяльності за потребнісно-мотиваційним критерієм представлено в таблиці 1.

Узагальнення даних, поданих у таблиці 1, шляхом переведення в бали (середня арифметична величина) рівнів сформованості готовності майбутніх судноводіїв першого (бакалаврського) рівня вищої освіти до професійної діяльності подано в таблиці 2.

З таблиць видно, що, попри тривалий термін навчання у ВНЗ морського спрямування, певна кількість курсантів і студентів мають *перший (репродуктивний)* рівень сформованості готовності до професійної діяльності за показниками потребнісно-мотиваційного критерію. Наприклад, 18,42% опитаних майже не задоволені підготовкою до майбутньої професійної діяльності, ще 21,05% продемонстрували мінімальний інтерес до історичних традицій професії судноводія. Найбільші значення в балах потребнісно-мотиваційного критерію отримали курсанти за показником «усвідомлення матеріальних переваг, які надає професійна діяльність» – 4,188 бала, а також «інтерес до мобільного характеру майбутньої професії, що дає можливість працювати в зарубіжних судноплавних компаніях». Це свідчить про дещо меркантильний характер ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх судноводіїв.

Числові дані за показниками *ціннісно-орієнтаційного критерію* сформованості майбутніх судноводіїв до професійної діяльності на констатувальному етапі експерименту отримано за допомогою низки емпіричних методів, які згадувалися вище.

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що серед ціннісних орієнтацій, представлених для дослідження, найменшу кількість балів отримали цінності дружніх стосунків, соціальні контакти й родинні цінності. Цей феномен пояснити досить важко, проте це можна тлумачити як особливість професії моряка, що пов'язана з тривалою розлукою з членами родини, певною ізольованістю в соціальних контактах. Можливим поясненням досить невисокого котиру-

вання поряд з іншими родинних цінностей може бути вік курсантів і студентів, які брали участь в опитуванні, а також переважно чоловічий контингент респондентів опитування. Остання думка знаходить своє підтвердження в досить високому рейтингу «ставлення до морських історичних традицій», що може свідчити про «романтичне» уявлення юнаків про майбутню професію.

Числові дані за показниками *когнітивного критерію* сформованості майбутніх судноводіїв до професійної діяльності на констатувальному етапі експерименту отримано за допомогою письмового та усного опитування, виконання тестів, письмового розв'язування ситуаційних завдань, контрольних і практичних робіт, а також методу спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної діяльності й морської практики.

З'ясовано, що близько 26,75% мають досить слабкі знання щодо безпечної обробки, завантаження, розміщення, кріплення, догляду під час рейсу та розвантаження вантажів, про їх вплив на безпеку людського життя й судна, а також знання англійської мови (морської специфіки). Найвищий бал курсанти (студенти) продемонстрували за показником «знання морського права, Кодексу торговельного мореплавства

України, положень міжнародних конвенцій і резолюцій» (19,74%). Загалом експерти відзначили, що серед 228 опитаних більшість курсантів (студентів) показала ґрунтовне знання організації праці й управління, трудового законодавства, управління персоналом на судні та його підготовки (71,93% на другому і 14,47% на першому рівнях), знання аварійно-рятувальної справи (66,67% на другому і 16,23% на першому рівнях), а також знання міжнародних і вітчизняних нормативно-правових актів стосовно безпеки людського життя на морі, безпеки плавання, судноводіння, технічного стану суден, організації загальносуднової служби й охорони морського навколишнього середовища (62,72% на другому і 15,79% на першому рівнях).

Числові дані за показниками *професійно-особистісного критерію* сформованості майбутніх судноводіїв до професійної діяльності на констатувальному етапі експерименту отримано за допомогою методів анкетування, опитувальника мотиваційної спрямованості особистості на досягнення успіху й уникання невдач Т. Елерса, багатфакторного опитувальника Р. Кеттелла, тесту MPI Айзенка, шкали LOG Роммера, тесту К. Леонгарда, тесту Томаса, тесту інтелекту

Таблиця 1

Середнє значення сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності за показниками потребнісно-мотиваційного критерію (n=228)

Рівні Показники	Перший		Другий		Третій	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Умотивованість до здобуття професійної освіти.	24	10,53	158	69,30	46	20,17
Усвідомлення соціальної значущості професії судноводія.	35	15,35	130	51,02	63	27,63
Моральне задоволення від підготовки до майбутньої професійної діяльності	42	18,42	131	57,46	55	24,12
Інтерес до історичних традицій професії судноводія	48	21,05	138	60,52	42	18,42
Усвідомлення матеріальних переваг, які надає професійна діяльність	33	14,47	119	52,20	76	33,33
Бажання нести відповідальність за безпеку судна, команди, вантажів і пасажирів	41	17,98	145	63,60	42	18,42
Усвідомлення професійної діяльності як авторитетної й такої, що приносить задоволення	39	17,11	138	60,53	51	22,36
Інтерес до мобільного характеру майбутньої професії, що дає можливість працювати в зарубіжних судноплавних компаніях	23	10,09	144	63,16	61	26,75

Таблиця 2

Розподіл за рівнями сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності за показниками потребнісно-мотиваційного критерію (n=228)

Показники	Середній бал
Умотивованість до здобуття професійної освіти	4,096
Усвідомлення соціальної значущості професії судноводія	4,122
Моральне задоволення від підготовки до майбутньої професійної діяльності	4,057
Інтерес до історичних традицій професії судноводія	3,973
Усвідомлення матеріальних переваг, які надає професійна діяльність	4,188
Бажання нести відповідальність за безпеку судна, команди, вантажів і пасажирів	4,004
Усвідомлення професійної діяльності як авторитетної й такої, що приносить задоволення	4,052
Інтерес до мобільного характеру майбутньої професії, що дає можливість працювати в зарубіжних судноплавних компаніях	4,166
Середнє значення критерію	4,082

Р.Ю. Айзенка, спостереження за діями курсантів в різних ситуаціях навчальної діяльності й морської практики, хронометражу діяльності, методу бесіди, а також аналізу помилкових дій.

Отримані дані дають змогу зробити висновок, що значною є частка курсантів (студентів), які продемонстрували перший рівень щодо здатності працювати в команді (28,95%). Це саме стосується наявності технічного й образного мислення, концентрації та переключення уваги: перший рівень виявлено у 24,12% опитаних. За показником «фізична витривалість, швидкість реакції» 61,40% опитаних показали другий рівень сформованості, а 18,86% – навіть перший.

Такі професійно-важливі властивості, як доброзичливість і тактовність, виявилися сформованими на другому рівні у 65,35% опитаних, а в 17,98% – на першому рівнях. Досить високі результати виявилися також за показником «чіткість і виразність мовлення, комунікабельність». Сформованість на першому рівні виявилася в 17,98% опитаних, а на другому – в 63,18%.

Однак, попри досить значну кількість курсантів (студентів), які готові до професійної діяльності, результати констатувального експерименту засвідчили наявність суттєвих резервів для вдосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу ВНЗ морського профілю. Про це свідчить досить значна частка опитаних, які продемонстрували перший і низький рівень сформованості професійно-важливих властивостей, які структурно входять до складу психологічного компонента готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності. Ідеться про організаторські здібності (62 курсанти (студенти) зі 228 показали лише перший рівень), технічне й образне мислення, концентрацію та переключення уваги (61 респондент з опитаних – на першому рівні), здатність працювати в команді (59 респондентів із 228 опитаних – на першому рівні), емоційну стійкість, самовладання, витримку (57 респондентів з 228 опитаних – на першому рівні).

Числові дані за показниками *практичного критерію* сформованості майбутніх судноводіїв до професійної діяльності на констатувальному етапі експерименту отримано за допомогою методів оцінювання виконання практичних робіт, алгоритму та правильності дій курсантів під час їх участі в рольових і ділових іграх, оцінювання роботи в малих групах, оцінювання проектної роботи, оцінювання практичних занять, оцінювання дій у конкретних випадках (кейсах), оцінювання портфолію робіт, тестування, письмового й усного опитування, виконання контрольних робіт, спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної діяльності й морської практики, хронометражу діяльності, а також методу аналізу помилкових дій.

Отримані дані дають змогу зробити висновок, що третій (найвищий) рівень сформованості готовності до професійної діяльності за показниками практичного критерію показали від 9,21 до 24,56% опитаних, другий – від 50,0 до 58,33% випускників, а перший (найнижчий) – від 22,37 до 39,03% опитаних.

Результати констатувального етапу експерименту дають можливість відзначити, що серед 228 опитаних більшість курсантів (студентів) показала ґрунтовне володіння вміннями, серед яких – уміння маневрувати та управляти судном у будь-яких умовах із застосуванням відповідних методів визначення місцезнаходження, а також із використанням сучасних електронних радіолокаційних засобів, електронних картографічних навігаційно-інформаційних систем; уміння використовувати інструменти, обладнання та системи, що забезпечують навігацію й управління морськими суднами, експлуатацію та ремонт морських транспортних засобів, безпеку судноплавства й охорону навколишнього середовища. Водночас 85 курсантів (студентів) мали труднощі щодо використання наукових і науково-дослідницьких методів для визначення умов і вимог під час розв'язання проблемних завдань, знаходження шляхів їх вирішення й отримання належних результатів. Ще 89 опитаних продемонстрували низьку здатність проводити дослідження.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження стану сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності в умовах традиційної системи навчання дали змогу резюмувати про наявність певних резервів щодо вдосконалення процесу професійної підготовки фахівців з навігації й управління морськими суднами та поліпшення якості його результатів. Це актуалізує потребу в обґрунтуванні концептуальних основ і розробленні системи неперервної професійної підготовки майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах, а також проектуванні технології її впровадження.

Список використаної літератури:

1. Ткаченко К. Дослідження проблем системи підготовки фахівців водного та морського транспорту. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10. Ч. 2. С. 71–75.
2. Волошинов С.А. Алгоритмічна підготовка майбутніх судноводіїв з системою візуальної підтримки в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2012. 20 с.
3. Герганов Л.Д. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників морського транспорту на виробництві :

- дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2016. 485 с.
4. Дягилева О. Підготовка науково-педагогічних працівників ВНЗ морського профілю в контексті розвитку науково-дослідницького середовища. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 131. С. 94–98.
 5. Погодаєва А.С. Аналіз професійної підготовки фахівців морського профілю з точки зору компетентнісного підходу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. Вип. 39 (4). С. 124–128.

Danylenko O. Preparation of future navigators for professional activity: results of practice analysis

The results of the analysis of scientific publications on the issue of preparing future navigators for professional activities allow concluding that there is an urgent need to upgrade the traditional system of vocational training of navigation and ship handling specialists. Various aspects of the problem of training specialists in water and maritime transport have been the subject of attention of a number of scientists. However, in scientific periodicals there is a lack of modern research highlighting the quality of training future navigators for professional activities in the context of the traditional training system. The article presents the generalization of the results of the analysis of the traditional practice of preparing future navigators for professional activities at educational establishments of maritime profile. The author notes that in order to clarify the state of readiness of future navigators for professional activities, it is possible to choose, according to its structure, need-to-motivational, value-based, cognitive, professional-personal and practical criteria. The results of the study of the state of preparedness of future navigators for professional activity under the conditions of the traditional training system made it possible to conclude that there are certain reserves for improving the process of professional training in navigation and ship handling and improving the quality of its results. This actualizes the necessity in substantiation of conceptual framework and development of a system of continuous professional training for future navigators in maritime higher educational establishments, as well as the design of the technology for its implementation.

Key words: *future navigators, readiness for professional activities, criteria and indicators of readiness formation, specialists in navigation and ship handling, continuous professional training.*